SAAREMAA PIKA MATKARAJA KIRJELDUS

Saaremaa matkarada viib matkaja ootuspäraselt mere äärde, aga lisaks sellele ka rappa, metsa, niitudele, raudteele, maalinnadele, küladesse, loopealsetele, karstialadele, allikatele. Matkatee on koostatud võimalikult erinevaid maastikutüüpe silmas pidades ja kõige mugavam oleks, kui rännakule asuja arvestaks seljakotti pakkides ka selliste jalanõudega, millega on mugav meres käia.

Matkamisel tuleb lugu pidada kõigist olulistest looduses liikumise reeglitest:

1) Ära jäta loodusesse endast prügi maha.
2) Tee tuld ainult selleks ettenähtud kohas.
3) Liigu ja tee laager endast jälgi jätmata.
4) Pese nõusid ja ennast kuival maal.
5) Pea kinni piirkonna kohta käivatest piirangutest, sh piirangutest looduskaitsealadel.

1. Kuressaare–Loode tammik–Järve–Tehumardi (19 km)

Matkarada algab Kuressaare linnast. Olles Kuressaare kesklinnas raekoja ees, on vaja võtta suund Sõrve poole, aga esmaseks sihtpunktiks võiks olla Kuressaare loss. Lossi leidmiseks võib astuda sisse Kuressaare raekojas asuvasse infopunkti ja hankida Kuressaare kaardi. Matkatee suunab matkaja mööda Lossi tänavat ja läbi lossihoovi mere äärde, sealt paremale mööda merekallast Meri spaa eest läbi ja keerab enne GO spaad Abaja tänavat pidi Sõrve poole suunduvale kergliiklusteele. Kindlasti tasub seisatada lossikraavi ääres ja otsida seal pesitsevaid haruldasi sarvikpütte. Linnast väljuva kergliiklustee äärde jääb merele avatud rannaniit, kus tähelepanelik vaatleja silmab esimesi kaitsealuseid käpalisi. Kui linna viimane osa – Tuulte Roos – on selja taha jäänud, keerab tee vasakule mööda kruusateed Loode tammikusse. 750 m pärast jääb teele parkimisplats, mille juurest saab suunduda linnuvaatlustorni ja sealt heita pilgu seljataha jäänud Kuressaare lossile, Kuressaare jahisadamale, eemalt paistvale Abruka saarele, aga ka otse ees olevale linnurohkele lahele. 300 m pärast parkimisplatsi keerab tee paremale metsas asuvale RMK õpperajale (väike viit tee ääres).

Kaunis kuldking
(Cypripedium calceolus). **Autori foto.**

Loode tammik on tüüpiline puisniit, kus suvisel ajal õitsevad hallkäpp (*Orchis militaris*), kahkjaspunane sõrmkäpp *(Dactylorhiza incarnata),* harilik käoraamat *(Gymnadenia conopsea)*, kaunis kuldking *(Cypripedium calceolus)* jpt meie orhideelisi. Matkarajast pisut kõrvale jääb alvar, kus kasvab nii arukäpp (*Anacamptis morio*) kui ka tõmmu käpp *(Neotinea ustulata).*

Tammikust väljudes saab matkarada jätkata mööda kergliiklusteed vasakule liikudes ja 2 km pärast algab üsnagi suur Nasva kaluriküla. Nasva on Saaremaa suurima jõe suudmes paiknev küla, kus asuvad pood ja kohvik. Sildid juhatavad nii suitsukala müüjate kui ka kodumajutuse pakkujate juurde. Nasva poest kergliiklusteed mööda 3,4 km edasi liikudes jõuab matkaja Mändjala kämpinguni, ka siin on suvisel ajal avatud kohvik kehakinnituseks. Veel ligi 1 km edasi liikudes jõuab matkaja teeviidani, mis suunab RMK Mändjala loodusmaja juurde. Sealt suundub jalgsimatkajate tee rannale ja edasi liigutakse mööda kaunist liivaranda 5,8 km kuni Tehumardi öölahingu paika tähistava kivist memoriaalini, mis kujutab murtud mõõka.

Kuna selles piirkonnas on maantee ja mere vahelisel alal Järve luidete maastikukaitseala, siis tohib liigelda ainult mööda merekallast või metsateid. Luidetel olev pinnas on väga habras ja rattaga sinna sõitma ei ole lubatud minna. Põhilised kaitsealused taimed on tumepunane neiuvaip *(Epipactis atrorubens),* Gmelini kilbirohi (*Alyssum gmelinii*) ja aas-karukell *(Pulsatilla pratensis).*

Tehumardi lahinguplatsi tähistava memoriaali juures tuleb pöörata mere äärest välja suurele teele ja majutuda saab mõnisada meetrit mööda kergliiklusteed tagasi Kuressaare poole paiknevas Tehumardi puhkekeskuse kämpingus. Mändjala–Järve–Tehumardi piirkond on populaarseim Saaremaa suvituspiirkond, seetõttu on seal palju majutusasutusi, mille kohta on rannaga paralleelselt kulgeva maantee ääres infotahvleid ja suunaviitasid, valida on võimalik nii telkimise, kämpingumajade kui ka hotellitubade vahel. Paljud piirkonnas tegutsevad ettevõtted on aga avatud ainult suvitushooajal.

Tehumardi memoriaal paistab matkajale mere äärde läbi kadakate. Autori foto.

2. Tehumardi–Viidumäe–Loona mõis (31 km)

Tehumardi puhkekeskusest väljudes liikuda 200 m Sõrve suunas ja siis keerab matkatee paremale Tiirimetsa poole ja 2,6 km saab liikuda mööda asfalti. Siis keerata paremale Suurna küla vahele ja liikuda mööda küla- ja metsateid otse edasi. Teele jääb ka paik, mis on legendidest tuntud kui Suure Tõllu haud. Koht on tähistatud väikese puidust sildiga. Kui mööda seda teed on 7,5 km matkatud, tuleb keerata vasakule ja 7,4 km pärast suundub matkaja paremale vanale vankriteele metsas ja jõuab õige pea Viidumäe looduskaitseala territooriumile. Selle teeotsa algust ei pruugi teelt väga hästi märgata, aga kui matkaja on jõudnud Koki bussipeatusse, siis on ta õigest kohast 850 m edasi läinud. Viidumäe looduskaitsealal on 4,8 km jooksul näha vaigutatud mände, haruldast tamme-männi segametsa, matkateest vasakule jääva Antsülusjärve rannikuastangu all olevat allikasood koos harvaesinevate taimedega. Ületanud Kuressaare–Lümanda maantee ja liikudes kümmekond meetrit paremale, saab jätkata matkamist mööda vana vankriteed endiselt looduskaitsealal ja umbes 2 km pärast ristub matkatee Viidumäe õpperajaga Viidul. Matkatee kulgeb radade hargnemispunktides vasakule hoides otse läbi Viidumäe looduskaitseala. Kui tee ristub

allikasoo matkaraja viidaga, siis paremale keerates saab infopunkti juurde ja vasakule trepist alla keerates haruldasse allikasoosse. Rada ise läheb otse edasi.

Soo-neiuvaip *(Epipactis palustris)* allikasoos. Autori foto.

Viidu külas Audakul asub looduskaitseala ööpäev läbi avatud infopunkt, sealt on võimalik saada kaitseala voldik koos kaardiga. Viidumäel on kolm õpperada: allikasoo õpperada, Audaku õpperada ja Viidumäe õpperada. Allikasoo Antsülusjärve rannaastangu all on põhiline põhjus, miks looduskaitseala Viidumäele 1957. aastal rajati. Viidumäe Saaremaa kõrgeima punktina oli esimene koht, mis viimase jääaja järel Saaremaal jää alt välja sulas ja rannikuastang tagab siin talvel pehmema ja suvel jahedama ilma. Seetõttu kasvavad siin mitmed taimed, mida mujal Eestis eriti ei kohta. Samal põhjusel on Audakule rajatud Tallinna botaanikaaia katsepunkt, kus 2013. aasta seisuga on 452 puittaime taksonit ja 395 õistaime taksonit. Audakul asus 20. sajandi I poolele pidalitõbiste leprosoorium, millest võib lugeda täpsemalt Aadu Hindi romaanis „Vatku tõbila“.

Viidumäel kasvab mitmeid taimharuldusi, kaitseala keskuse ümbruses torkavad silma ümber puude põimuv harilik luuderohi *(Hedera helix)*, mis on ka Viidumäe looduskaitseala sümboliks. Suvisel ajal õitseb siin erinevaid orhideelisi, sh Russowi sõrmkäpp *(Dactylorhiza russowii),* soohiilakas *(Liparis loeselii),* soo-neiuvaip (joonis 15), valge tolmpea *(Cephalanthera longifolia),* kärbesõis *(Ophrys insectifera)*, lõhnav käoraamat *(Gymnadenia odoratissima)* jpm, teadja silm leiab ka suve lõpus õitseva endeemse Saaremaa robirohu *(Rhinanthus osiliensis*) ja suve alguses võib allikasoodes näha reliktset alpi võipätakat *(Pinguicula alpina).*

Saaremaa robirohi *(Rhinanthus osiliensis)*. Autori foto.

Viidumäel võiks võimaluse korral pikema peatuse teha ja kaunist loodust nautida. Kui aega on vähevõitu, siis allikasoo õpperada tasub ikka uudistada.

Viidumäelt matkarada mööda edasi liikudes jõuab tee välja kruusateele. Kui on soov külastada ka Vilsandi rahvuspargi keskust Loonal ja minna läbi vee jalgsi Vilsandile, siis suunduda mööda vasakule keeravat teed Liiva küla poole. Kui Vilsandit külastada ei soovita või ei ole ilm selleks sobilik, on mõistlik minna otse üle kruusatee vanale vankriteele, mis kaardil on Viidu-Viki rajana tähistatud. See tee viib otse Viki külla, kus on Mihkli talumuuseumi territooriumil võimalik ka telkida.

Vilsandi suunas matkajad keeravad vasakule ja liiguvad 3,5 km mööda sõiduteed Liiva küla suunas. Enne Liiva küla tuleb keerata paremale vanale raudteetammile, mida mööda 1,1 km otse liikuda ja siis keerata vasakule Vedruka küla vahele.

1950-ndatel ehitati Saaremaal kuni 500 km muldkeha raudtee tarbeks, mis osaliselt varustati ka rööbastega, aga täielikult tööle ei jõudnud raudtee hakatagi. Raudteed ehitas nõukogude sõjavägi ja sellest räägitakse legende, millest ühe järgi pidi raudtee rajatama küll tolleaegses Kingissepa rajoonis, aga mitte Saaremaal vaid hoopis Leningradi oblasti Kingissepa rajoonis, aga paigad aeti segi. Teine legend on sarnane ja räägib raudtee rajamise plaanist hoopis Sahhalini saarele, aga kaart olla omaaegsetel ülemustel tagurpidi ees olnud. Mine võta kinni, kus see tõde on.

Vedruka külas liikuda 800 m mööda külateed ja siis vasakule külast välja 600 m. Ristteele jõudes omakorda keerata paremale ja matkata ligi 1 km mööda vana teed otse kuni tee lõpeb Kihelkonna maanteel, ületada see ja viimane 0,5 km liikuda Loona mõisa alleed mööda RMK Vilsandi rahvuspargi keskuse poole, mis asub Loona mõisa õuemajas. Loona mõisas on suviti avatud hotell ja restoran. Lisaks hotellile on võimalik ka telkida või kasutada aidapealset või magamiskambrit.

3. Loona–Kuusnõmme–Vilsandi–Vesiloo–Kulpri (30 km)

Rahvuspargi keskusest saab infot rahvuspargi kohta ja kuidas kõige kergemini minna läbi mere jalgsi Vilsandile, sealt on võimalik ka saada infot ja materjale teele jäävate RMK telkimisalade kohta.

Jalgsimatkatee Vilsandile. Foto L. Vuntus

Kiiremad liikujad (ratturid) saavad jätta oma raskemad asjad Saaremaa poolel asuvasse parklasse ja liikuda läbi vee päevamatkaks sobiliku varustusega. Kes soovib Vilsandil ööbida, siis selleks on saarel kaks RMK telkimiskohta ja kaks turismitalu. Kuna pärast viib matkatee Loona mõisa kanti tagasi, siis on võimalik see lõik ka vahele jätta ja jätkata kohe matka Viki poole.

Vilsandi matk on mõistlik ette võtta ainult ilusa ilmaga, kindlasti on vajalikud meres käimiseks tugeva tallaga jalanõud, hea oleks, kui neil oleksid ninad kinni ja nad ei koguks palju vett endasse. Mõistlik on võtta kaasa kuivad jalanõud, sokid, rätik, söök ja piisavalt joogivett, sest Vilsandil ei ole poodi ega söögikohta. Teele jääb paadikanal, kus vesi võib olla meretuule korral ka üsna kõrge ja vool tugev, seega peab olema igati ettevaatlik ja mitte seadma oma tervist ohtu. Ka on merest läbimineku paigas infotahvlid oluliste telefoninumbritega ja infopost merevee kõrguse kohta.

Kui RMK Loona teabepunktist välja suunduda, siis pöörata enne mõisa peamaja vasakule ja liikuda 1,8 km mööda ilusat küla- ja metsateed vanale rannaäärsele kruusateele, kust vasakule pöörata. Sealt omakorda 2,1 km pärast paremale pöörata ja liikudes suurimat teed mööda jõuab matkaja 5 km pärast Kuusnõmmele RMK Käkisilma telkimisplatsile, kus on võimalik telkida. Joogivett telkimiskohas ei ole ja lähedalolevaid majapidamisi ka mitte. Siit algab jalgsitee üle Käkirahu ja läbi vee Vilsandile.

Vilsandi jalgsitee ületab mitmeid väikesi laide ja rahusid ning tavaliselt näitavad suunda kas suurte masinate rattajäljed mere põhjas või elektripostid. Mõnel juhul on võimalik valida erinevate läbipääsude vahel. Seda lõiku on umbes 3,5 km ja jõudnud kuivale maale saab matkaja liikuda vasakule Vilsandi keskusesse, sinna on umbes 5 km.

Stromatopoor Vesiloo laiul. E. Martini foto

Vilsandi saar on hästi tähistatud suunaviitade ja kaartidega matkajate abistamiseks. Kui Vilsandi saare keskel asuva vaatetorni juurde jõutakse, siis võib keerata paremale torni vastas üle tee oleva endise bioloogiajaama õuele ja sealt otse läbi minnes jõuab matkaja Vesiloo laiu matkarajale, teel möödudes riiklikust kompleksseire jaamast männimetsas. Vesiloo laiule minekuks tuleb jälle pisut merest läbi käia, aga ka see rada on postidega tähistatud. Vilsandi kaardil on küll tähistatud matkarada ümber Vesiloo laiu, aga aeg-ajalt on puhastatud rada üle saare keskosa katva võsa ja kaardile on kantud just see tee. Vesiloo laiu kaugemat külge „tähistab“ suur pihlakas ja huvitavad kivistised. Siin avaneb Siluri klindi Jaagarahu lade ja võib leida sellele iseloomulikke kivistunud stromatopoore (väljasurnud käsnad) ja koralle.

Karrid Vilsandi rannikul. Autori foto.

Kui Vesiloo laiult tagasi tulla, siis läheb metsas Vesiloo sinisega tähistatud 6 km matkarada üle punase värviga tähistatud 8 km pikkuseks Vilsandi matkarajaks. Sellele rajale jääb ka Vilsandi kõrgeim punkt Tont-Jaagu mägi (7600 mm). Rada viib matkaja läbi männimetsa rannaniidule ja rannikul kuulsate auklike lubjakivist karride juurde. Karrid on maapealne

karstivorm, kus vesi on pehmema lubjakivi ära uhtunud ja sedasi kivimi huvitavalt auklikuks purenud.

Matkarada keerutab ümber Vilsandi tuletorni, on hästi tähistatud ja mitmel korral on siltidel manitsetud, et tuletorni ümbruses on eramaa ja seal ei tohiks kohalikke häirida. Rajal olevatel infosiltidel tasub tähele panna ka infot Vaika saarte kohta. Just Vaikadel loodi 1910. aastal Eesti esimene looduskaitseala ja selle looja oli Vilsandi tuletorni ülem Artur Toom. Tänapäeval on Vaika saartel loodusreservaat ja sinna huvilised liikuma ei pääse. Rada viib ka üle kadakaste karjamaade ja jõuab lõpuks välja RMK Kulpri lõkkekohta. Vilsandil telkijatel on muidugi mõistlik enne saarel matkamist asjad majutuskohta jätta. Vilsandil on ka teine telkimiskoht, see on Vikati sadamas, seal asub ka halva ilma korral matkajale kaitset pakkuv Vilsandi loodustuba, kus on võimalik narivooditel ööbida.

4. Kulpri–Kuusnõmme–Loona (18 km)

Tagasi Saaremaale on võimalik saada ikka läbi vee või tellida paat – selle võimaluse kohta jagatakase infot saarel olevatel reklaamidel. Paadisadam Saaremaal ei asu küll matkarajal, aga ka mitte väga kaugel sellest ja vahel on võimalik ka poolele teele Käkisilma paadikanalini sõita. Tagasitee Loonasse kulgeb mööda sama rada, mis juba minnes sai läbitud. Kuusnõmme kandis jääb teele nn Ameerika mets, kus on Kuusnõmme bioloogiajaama päevilt säilinud haruldaste puudega mets.

5. Loona–Viki–Odalätsi–Abula–Kalasma (22 km)

Matkatee viib Loona mõisa juurest 500 m mööda mõisaalleed tagasi Kihelkonna–Lümanda maanteele, mis tuleb otse ületada ja liikuda edasi mööda vana maanteed paremale umbes 500 m, kus tee ristub nõukogude ajal ehitatud raudteetammiga. Sealt tuleb pöörata vasakule ja liikuda 3,7 km mööda raudteetammi kuni esimese ristteeni.

Ühe vaatmisväärsusena jääb selle tee äärde Miku metsapark, teele paistab ära püstkoda. Seal toimuvad looduse õppeprogrammid lastele. 3,7 km pärast ristub tee vana Kihelkonna–Viki teega ja sealt keerata paremale. 650 m pärast jõuab matkaja Kuressaare–Kihelkonna

maanteeni, mida mööda tuleb veel 450 m paremale (Kuressaare poole) liikuda. Siis jääb teele Viki külas olev Mihkli talumuuseum.

Mihkli talumuuseumi õuel on võimalik suvel telkida, ühe telgi hind oli 2018. aastal viis eurot, aga muuseum suletakse kell 18.00 ja kui on soov ka pesemisruumidesse pääseda, siis peab kohal olema enne sulgemist. 3 km kaugusel on Kihelkonna alevik, kus on pood.

Kõik muuseumi taluhooned ja eksponaadid pärinevadki Mihkli talust, viimane taluperemees Jakob Reht andis 1958. aastal kogu vara tasuta Saaremaa muuseumile. Mihkli on tüüpiline Lääne-Saaremaa talu – rehemaja, kaks aita ja saun paiknevad ringina ümber avara taluõue. Suvel toimuvad Mihkli talu õuel rahvapeod.

Mihkli talumuuseumi külastamise järel keerab matkaja jälle Kuressaare–Kihelkonna maanteel paremale Kuressaare poole. Umbes 1 km pärast tuleb keerata vasakule metsa vahele ja 750 m kulgeda mööda kruusateed. Esimesel harunemisel keerata uuesti vasakule ja siis on matkamiseks sobilik metsatee, mis 500 m pärast jälle hargneb ja ikka hoida vasakule. Edasi on mitmeid hargnemisi metsas, kus tasub jälgida kaarti või GPS-i. Sellele lõigule jäävad mõnusad mustikakohad. 6,5 km pärast jõuame Odalätsi maastikukaitseala juures Mustjala–Kihelkonna maanteele ja seal tuleb pöörata paremale ja 500 m pärast on Odalätsi allikas, mis seostub eelkõige Saaremaa kangelase Suure Tõllu tegudega.

Muistend räägib, et Suur Tõll tabas siin Vanapagana magamast, oda kõrval lebamas. Suur Tõll ei läinud magajat kimbutama, vaid astus oda peale, mis praksti katki läks. Selle peale ärkas Vanapagan, hüüdis „Oda läts!“ ja pistis jooksu. Suur Tõll talle järele. Tugevatest jalaastetest pressis vesi maa seest välja ja nii tekkisid allikad. Jõudnud mööda poolsaart Harilaidu, pages Vanapagan merre. Suur Tõll võttis paar peotäit liiva ja viskas talle järele. Seal, kus ta liiva võttis, tekkisid järved, neid on Tagamõisa poolsaare tipu läheduses palju. Ja sinna, kuhu liiv merre sattus, tekkisid saarekesed, ka neid on sealkandis palju, näiteks Hülgerahu. Et Vanapagan ujuda ei osanud, uppus ta ära, ta kondid kolisevad siiani Kollingi rannas.

Tee ääres võib suvisel ajal märgata kas õitsvaid või äraõitsenud looduskaitsealuseid orhideelisi, eelkõige tumepunast neiuvaipa *(Epipactis atrorubens)* ja hästilõhnavat harilikku käoraamatut *(Gymnadenia conopsea)*. Kui allikast on kosutav joogivesi ammutatud, siis saab veel 2 km mööda asfaltteed edasi kõndida ja järgmine puhkuseks sobiv koht on Pidula kalakasvatus, kus on võimalik suvel majutuda nii puhkemajades kui ka telgis või einestada.

Pidula kalakasvatusest peab sama teed pidi veel 500 m edasi liikuma ja keerama siis vasakule Veere peale ja läbima viimased 900 m suurt teed. Siis tuleb keerata paremale ja algus kulgeb mööda kruusateed umbes 1,5 km. Edasi jõuab matkaja Tagalahe äärde Abula pangale ja siin tuleb hoida ennast võimalikult merelähedasele teele või jalutada mööda rannikut.

Abula lai ja kivine rannik. Foto L. Vuntus.

Matkatee ühineb siin tähistatud Abula matkarajaga ja siia piirkonda jääb mõnekilomeetriste vahedega kolm telkimiskohta: Abula, Karjääri ja Kalasma telkimiskoht, mis on suviti üsna hõivatud puhkajate poolt. Nimetatud telkimiskohad on küll mere ääres, aga joogivesi seal puudub.

Abula matkarada kulgeb valdavalt mere ääres ja on tähistatud kollaste lintidega või sinise värviga (RMK ametlik tähistus sinisega). Matkaraja äärde jäävad 20. sajandil rajatud sõjaväe kaevikud ja kaitseehitised. Peale Abula telkimiskoha on rada tähistatud Abula panga peal. Pank on umbes 400 m pikk ja 2 meetrit kõrge (Märss jt 2006: 19). Panga lõppedes keerab mõne aja pärast rannikust pisut kaugemale üle lageloo ehk peaaegu taimestikuta loopealse, kus tähistust otseselt ei ole, aga peaks jälgima matkajatest loodusesse kulutatud rada.

Abula, Karjääri ja Kalasma telkimiskohad jäävad Koorunõmme looduskaitsealale. Siin on merest eraldunud rannajärved, rannik koosneb huvitavatest klibuvallidest, pesitsevad kaitsealuseid linnuliigid, nt merikotkas *(Haliaeetus albicilla),* talvitub kirjuhahk *(Polysticta stelleri)* ning võib kohata mitmeid kaitsealuseid taimeliike. Täpsema ülevaate kaitsealast annavad telkimiskohtadesse RMK ja Saarte geopargi poolt paigaldatud infotahvlid.

6. Kalasma–Tagaranna–Mustjala–Konati (30 km)

Kalasma telkimiskohast 3,6 km mere äärt mööda edasi liikudes jõuab matkaja Merise poolsaare tippu ja sealt tuleb liikuda mööda mereäärt paremale umbes 1 km, mil esimene teeots pöörab vasakule ja edasi viibki matkatee mööda võimalikult mereäärset ala kuni Ninase pangani 8,5 km kaugusel. Vahepeal jääb teele Säinauk ja selle juurest peab rannikult kaugemalt ringiga minema, sest kaldad on mudased. Ilusa ilmaga saab nautida päikest ja ilusat merd, halva ilmaga võib tuule tugevus olla küllaltki häiriv. Ninase pangal asub Estonial hukkunute mälestusmärk ja siit viib ka rada üles veelgi kõrgemale pangaastangule, kus paiknevad nõukogude sõjaväest jäänud militaarobjektid, sealt avanes varasemalt ka vaade merele, aga nüüdseks on mets ette kasvanud.

Ninase ehk Tagaranna pank on umbes 1,5 km pikk, kõrgus pisut üle 5 meetri. Panga kivimites on hulganisti brahhipoodide ehk käsijalgsete kodasid ja meriliiliate fragmente.

Mööda pankrannikul kulgevat teed (või pangaäärset jalgrada) edasi liikudes jõuab matkaja 850 m pärast Tagaranna kaluriküla keskele, kust peale parkimisplatsi kohe alla mere äärde pöörata ja sealt mööda rannaäärt jalutades jõuab 1,5 km kaugusel asuvasse Saaremaa süvasadamasse, kus on suvel enamasti avatud kohvik.

Süvasadamast saab edasi minna mööda mereäärt kuni ujumiskoha juurest viib metsatee Ninase küla lähedal suurele teele. Seal on võimalik imetleda pukktuulikutena ehitatud Mustjala kihelkonna rahvariietes kujusid Taati ja Eite (joonis 21). Neist 1,6 km edasi keerab matkatee paremale metsateele, kust 1 km pärast tuleb pöörata vasakule kruusateele, 2 km pärast tuleb ületada suur maantee ja liikuda veel 1,7 km edasi mööda vana maanteed, millest kohati on ka näha, et kunagi oli see munakivitee, aga teeparandused on selle vaevumärgatavaks muutnud. Tee lõppeb Leisi–Mustjala maanteel, kust tuleb

Mustjala Eit. Autori foto.

keerata paremale ja sealt on 2 km Mustjala alevisse. Seal on suviti avatud Musta Jala galerii kohvik ja aasta ringi Coopi kauplus.

Poest väljudes vasakule keerates ja otse läbi alevi minnes jõuab matkaja 850 m järel suurele teele, mida ületades saab 1 km edasi liikuda mööda vana maanteed igas teeristis pigem otse hoidudes. Tee viib välja suurele teele Silla bussipeatuse juures. Kui seal vasakule keerata on mõnesaja meetri pärast võimalus keerata vasakule metsavahelisele sildistatud RMK Konati õpperajale, mis viib välja Konati järve äärde (endine kruusakarjäär), kus on ka RMK telkimiskoht koos ujumisvõimalusega. Joogivesi peaks endal kaasas olema.

7. Konati–Küdema–Paatsa–Võhma–Panga (23 km)

Konati järve lõunapoolsest küljest läände liikudes jõuab matkaja varsti sirgele rohtukasvanud teelõigule, mis on üks osa 1950-ndatel ehitatud raudteetammi muldkehast. Mööda seda tuleb otse liikuda 1,2 km kuni tee lõpuni, siis keerata vasakule, liikuda uuesti tee lõpuni, keerata paremale ja käia umbes 0,5 km mööda kruusateed esimese majani. Siis on sõidutee kõrval vasakul jälle vana raudtee muldkeha, mida mööda liikuda läbi mustikametsa ja üle kruusatee kuni Küdema kurisuni. Küdema kurisu pole küll suvisel matkahooajal eriline vaatamisväärsus, aga suurvee ajal on võimalik näha, kuidas jõgi kaob maa alla ja kohalikud teavad ka kohta, kus ta uuesti maa peale välja tuleb. Jõe tee on takistatud Litoriinamere-aegse rannikuvalliga ja kuna jõgi sellest üle ei pääse, siis on vesi pika aja jooksul uuristanud lubjakivisse käigud ja liigub edasi maa all. Kurisud on kõige levinum maapealne karstinähtus Eestis.

Küdema kurisu juures liikuda raudtee sirgest teest vasakule suurema kruusatee peale ja siis liikuda otse läbi Küdema küla. Küla keskel endise sovetiaegse laudahoone tagant keerata paremale ning 650 m pärast tee hargnemisel valida vasakpoolne haru. Edasi liikudes on mitmes kohas paremal pool näha Saaremaa maastikule mitteomased kõrged liivaluited, mille vahel on ka mitmed kurisud.

3,6 km pärast jõuab matkaja ristteele ja vasakule keerates jõuab kilomeetri kaugusel Paatsa külla, kus asub ka maalinn. Sellest 0,5 km edasi tuleb keerata paremale teele, mis 2,2 km pärast jõuab Mustjala–Võhma maanteele ja kui seda 300 m edasi kõndida, siis saab keerata vasakule väiksemale teele, mis viib välja Võhma külla, kus asub ka pood (jääb sama teed

edasi küla vahel otse edasi liikudes). Umbes 550 m pärast keerab tee vasakule ja liigub 4,5 km edasi mööda metsadevahelist teed ja keerab siis vasakule, umbes 1 km kaugusel veelkord vasakule, sealt 400 m pärast paremale ja 500 m pärast uuesti vasakule. Sealt omakorda 900 m pärast paremale ja siis jõuab tee 700 m pärast Panga sukeldumiskuurorti juures rannikule. Sealt vasakule keerates on Panga pank 800 m kaugusel vasakul näha. Panga sukeldumiskuurort pakub majutust, aga on tihtipeale suvel broneeritud.

Panga pank on umbes 2 km pikk ja ulatub kõige rohkem 21,3 m kõrgusele olles Saaremaa kõrgeim pank. Pangaastangule on iseloomulikud kadakased loopealsed. Paarisaja meetri kaugusel rannast on merealune järsak, mis on umbes 10 meetri kõrgune. Panga kõige kõrgemas kohas on muistne ohvrikoht, kus käidi vanasti merele ohvreid toomas.

Panga pank vaadatuna merelt. Foto https://en.wikipedia.org/wiki/Panga_Cliff.

Võhma külas on pood, mis ei jää matkateest kuigi kaugele ja Panga pangal pakutakse suviti toitlustust.

8. Panga–Liiva–Tuhkana (17 km)

Pangalt algab uus rannikumatk, mis kulgeb Panga külast ida suunas mööda Saaremaa põhjarannikut. See on ilus, aga seljakotiga liikujale suhteliselt keeruline lõik, sest kulgeb mööda kallasrada ja teele jääb on mitmeid mudaseid kaldalõike, mida on mõistlik läbida kas vees või kaldast mitte eriti kaugel kulgeval teel. Otsuse saab igaüks ise teha, aga kuna teele jäävad mõned eratee lõigud, siis on kallasraja kasutamine selle piirkonnas kõige mõistlikum.

Madal Liiva pank. Autori foto.

Teele jääb 600 meetri pikkune ja 2,1 meetri kõrgune Liiva pank. Sellele lõigule jääb ka Varese sadam, kust möödumine jääb matkaja enda lahendada, sest arenduse käigus võib sadama ümbrus oluliselt muutuda. 17 km kaugusel Tuhkana liivarannas asub RMK telkimisala. Joogivesi puudub.

9. Tuhkana–Soela–Leisi–Angla–Mätja (27 km)

Tuhkana rannast edasi keerab matkatee rannikult mööda laudteed sisemaa poole ja umbes 1,2 km parkimisplatsi juurest edasi liikudes jõuab välja suuremale kruusateele (Metsküla–Meiuste tee), sealt keerata paremale ja 1,5 km pärast vasakule metsateele. Liikudes 4,1 km otse läbi Pammana poolsaare ja keerates siis paremale ning 1,8 km pärast uuesti vasakule jõuab matkaja 600 m pärst RMK Soela mereäärsete telkimiskohtadeni.

RMK Soela telkimiskohtadest umbes 6 km kaugusel on Leisi alev, kuhu viib alguses lõuna poole suundudes metsatee läbi RMK Meiuste telkimiskohta ja sealt peab pöörama mere äärest kaugemale maanteele ning sealt vasakule, 200 m pärast uuest vasakule Leisi suunas. Leisis on võimalik telkida Oja kämpingus alevi alguses paremat kätt (viidad suunavad). Leisis on kaks poodi ja suvehooajal ka kaks söögikohta. Leisi alevist otse läbi jalutades jõuab matkaja

õigeusu kirikuni paremal pool tee ääres ja keerab enne kirikut Kooli tänavale, mis viib kiriku tagant läbi, mööda vallamajast ja liigub põldude ja karjamaade vahel ja jõuab 5,7 km pärast Angla tuulikute juurde.

Angla tuulikumägi. Foto E. Vasli.

Kui lunastada Angla tuulikumäe sissepääsupilet, on võimalik külastada ka sees olevat söögikohta. Aga matkatee viib üle Kuressaare maantee ja 1,6 km pärast on vajalik pöörata vasakule, siis omakorda 200 m pärast paremale Mätja küla suunas. Mätja külas on mitmeid Saaremaale omaseid vanu ja uusi kiviaedu ning seal on võimalik küla teises otsas Adu-Jaani turismitalus telkida või toas ööbida.

10. Mätja–Nihatu–Tagavere–Koigi (26 km)

Mätja turismitalust välja keerates tuleb suunduda vasakule ja liikuda 500 m ristteeni, siis keerata vasakule Nihatu poole ja liikuda 2,5 km mööda kõvakattega teed. Nihatu külas keerata paremale Nihatu matkaradade poole, mis algavad umbes 600 m kaugusel. Seal on külakiik ja

eramaadel asuvad erineva pikkusega Saaremaa poollooduslikke kooslusi tutvustavad matkarajad.

Matkatee viib aga edasi mööda metsavahelist teed 2,3 km, mil tuleb pöörata vasakule põldude vahele ja sealt umbes kilomeetri pärast paremale, kus 1,4 km pärast jõuab Väike-Pahila külla. Väike-Pahila küla on väga armas Saaremaale iseloomulik kiviaedadega ridaküla, kuhu jõudes tuleks keerata paremale ja liikuda umbes 900 m mööda külatänavat kuni suurema teeni, sealt tuleb paremale minna ja 4 km mööda kõvakattega teed matkates jõuab Kuressaare–Kuivastu maanteeni. Teisel pool maanteed asub Tagavere küla, mis on kuulus oma klassikaliste kiviaedade poolest.

Küla vahelt läbi liikudes jõuab matkaja 1 km kaugusel oleva Tagavere kaupluseni. Kauplusest paremale keerates on 400 m pärast võimalik uuesti paremale keerata ja umbes 2 km pärast jõuab matkaja Väljakülani. Sealt tuleb keerata vasakule ja 2 km pärast hoida jälle vasakule, sealt liikuda mööda põldudevahelist teed Kuke peakraavini ning liikuda mööda metsa ja kraavi piiri Koigi-Väljaküla parklani. Sealt algab 2018. aastal loodud Koigi–Väljaküla matkarada, mis viib sillani üle peakraavi. Teisel pool silda algab Koigi raba maastikukaitseala. Edasine liikumine toimub mööda rabas olevaid loomade radu hoidudes kahe rabajärve (Koigi järv ja Ümmargune järv) vahelisele kõrgemale puudega kaetud alale traktorijälgedest vasakul kuni jõuate välja Koigi õpperajani. Võib liikuda ka mööda kaherööpalist traktorirada otse Ümmarguse järveni ja sealt teha vasakult poolt poolring ümber järve ja orienteeruda sealt kaardi ja GPS-seadme abil otse üle raba laudteeni, aga see teekond võib olla märjal ajal liiga keeruline ja ohtlik.

Kui on soov teha ring peale ka rabale, siis tasub liikuda paremale, rada viib ümber Koigi Pikkjärve. Teele jääb nii vaateplatvorm kui ka vaatetorn. Kui soovite kohe rabast välja minna, siis tasub õpperajal keerata vasakule, kust tee viib otse parklasse.

Vaade Koigi Pikkjärvele RMK õpperajalt. Foto A. Rabakukk.

Parklas on WC ja puhkekoht, aga ei ole telkimisplatsi ega lõkkekohta ja telkida ei ole lubatud. Väsimuse korral saab ööbimiseks kasutada parklat ääristavat pingirida. Raba poole suundujatel on võimalik ka ujuda rabajärves ja käia vaatetorni. Hommikust päikesetõusu peaks jääma ootama vaatetorni.

11. Koigi–Pöide–Kahutsi–Orissaare (17 km)

Parkimisplatsilt edasi liikudes viib tee läbi Koigi küla ja jõuab 3,4 km pärast välja Laimjala maanteele, kus keerata vasakule ja 500 m pärast paremale, siis kohe uuesti vasakule ning see tee viib Pöide kiriku juurde.

Pöide Maarja kirik on suurim Saaremaa ühelööviline kirik, see kuulub Eesti vanimate kiviehitiste hulka. Kahjuks on ta mitmel korral tulekahjus kannatada saanud, kirik sai küll 2014. aastal uue katuse, aga on üldiselt ikkagi üsna kehvas olukorras.

Pöide Maarja kirik. Autori foto.

Kirikust väljudes keerata paremale ja 660 m on võimalik matkata mööda ajaloolist munakiviteed kuni Laimjala maanteeni, sealt tuleb minna 200 m vasakule ja keerata uuesti paremale. Otse edasi liikudes jõuab matkaja 1,5 km pärast teeristi, kust on võimalik külastada Pöide ehk Kahutsi maalinna, mis jääb vasakul.

Küla vahel edasi liikudes asub päris küla lõpus ka Tohvri turismitalu, kus on võimalik telkida või siseruumides ööbida. 300 m pärast turismitalu jõuab matkaja uuesti välja Laimjala maanteele, sealt tuleks 100 m paremale kõndida, siis vasakule kruusateele pöörata ja 2,1 km pärast jõuab matkaja Kuivastu-Kuressaare maanteele. Sellel teel on päris tihe liiklus ja seetõttu tasub olla ettevaatlik. Maanteele jõudes tuleb 1,3 km liikuda paremale Kuivastu poole, seejärel keerata vasakule Orissaare peale. Sellele lõigul kõndides jalutate läbi Saaremaa Sõjavara Muuseumi territooriumi. Kuhugi pöörata ei ole vaja ja 3,4 km pärast jõuab matkaja Orissaarde. Asula keskosa ja bussipeatus jääb vasakule poole. Orissaare on eelkõige kuulus selle poolest, et siin asub Euroopa aasta puu 2015 – Orissaare staadionitamm. Orissaares on võimalik ööbida gümnaasiumi ühiselamus, siin on pood ja hea bussiühendus nii Kuressaare kui ka Mandri-Eestiga.